

Aykut
Çoban

ÇEVRE POLİTİKASI

Ekolojik Sorunlar ve Kuram

Aykut oban

evre Politikası

Ekolojik Sorunlar ve Kuram

Imge Kitabevi Yayınları
Genel Yayın Yönetmeni
Refik Tabakçı

ISBN 978-975-533-

© Imge Kitabevi Yayınları, Aykut Çoban, 2020

Tüm hakları saklıdır.
Yayıncı izni olmadan, kısmen de olsa
fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik
yöntemlerle çoğaltılamaz.

1. Baskı: Ankara,

Baskı ve Cilt
Pelin Ofset Tıpo Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Tel: 0 (312) 395 25 80
Sertifika No: 16157

Imge Kitabevi
Yayıncılık Paz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Konur Sok. No: 17/2 Kızılay 06650 Ankara
Tel: 0 (312) 419 46 10 - 419 46 11
Internet: imge.com.tr • E-Posta: imge@imge.com.tr
Yayınevi Sertifika No: 44982

İçindekiler

Sunuş 11

I. Bölüm: Toplumun Doğayla Etkileşimine

Yöntembilimsel Bir Giriş 15

1. Deneyimlediğimiz Doğa 16

Düşmanlaştırılan Doğa 19

2. Karşıtlığın Aşılması 21

KUTU: İkinci Yaklaşımların Sorunları 21

Özne İçin Nesne 25

3. Realist Anlamda Doğa 26

Toplumsal Yeğlemelerin Sonuçları 28

Kavramsal Ayrımın Yararları 31

4. İçrek Doğa 32

İdeolojik Maske Olarak Doğa 34

Doğal Kaynakların “Kıt”lığı 36

5. Toplumsal İlişkilerde Doğa 37

Doğanın Bilgisi 39

Etkileşimin Bağlamı 40

Toplumsal İnşacılık 42

KUTU: Küçük Köpekli Kadın 44

6. Siyasetin Konusu Olarak Doğa ve Çevre 48

İnsansız Doğa Siyaseti 49

Doğasız Siyaset 50

Yapılı Çevrenin Siyaseti 53

Doğanın Yeri 55

Siyasal Ekoloji 56

II. Bölüm: İnsanlığın Eko-Tarihsel Serüveni	59
1. Avcı-toplayıcılıkta Ekolojik Koşullar	60
Eşitlikçi İlişkiler	61
Doğaya Bakış.....	62
Doğaya Etki.....	64
2. Doğayla Etkileşimin Tarıma Geçişle	
Farklılaşması	65
Ormanları Yiyen İnsanlar	66
KUTU: Tarımsal Üretimin Doğa Kavrayışına	
Etkileri	68
Kendine Yeterlilik	69
Eşitsizliğin Artırdığı Ekolojik Baskı	70
3. Kapitalizm Öncesi Sınıflı Toplumların Çevreyle	
İlişkileri.....	72
Maya Uygarlığının Çöküşü	73
Yamyamlığa İlişkin Ekolojik Bir Açıklama.....	75
Avrupa'da Çevreyle Feodal İlişki	76
İnsanları Yiyen Koyunlar	78
4. Kapitalizmin Ekolojik Yıkıcı Etkisi	79
Sanayileşme.....	80
KUTU: Sanayi Üretiminin Doğa Kavrayışına	
Etkileri	81
Doğayı Kullanmanın Ekolojik Bilançosu	85
5. Toplumsal Metabolizma Karşılaştırması	87
Türkiye'nin Madenler Bakımından Metabolik	
Görünümü	91
III. Bölüm: Toplumsal Bağlamıyla Ekolojik Örselenme ... 93	
1. Türdeş İnsanlık Savı.....	94
Soninsan (Anthropocene) Devri	94
Altıncı Yokoluş	95
Sermayeleşenyeni (Capitolocene) Devir	96
2. İnsan Türü İçinde Toplumsal Ayrışmalar	99
Yıkım Ekipleri.....	101
3. Ekolojik Sorun	103
Sorunun Nedenleri ve Aracıları Ayrımı.....	104
Ekolojik Etki Ölçütleri.....	105

Çevre Kirliliği.....	107
KUTU: Dişli ile Göğçe.....	115
4. Ekolojik Bozulmayı Hızlandıran Etmenler.....	117
Nüfus	118
Kentleşme	126
Teknoloji.....	130
Enerji	135
5. Emek Süreci ve Kirliliğin Ölçek Geçişkenliği	142
Emekçilerin Üreme Sağlığı.....	144
Emek Gücünün Yeniden Üretimi.....	146
Yıkımdan Etkilenenler	151
IV. Bölüm: Üretimin Siyasal Ekolojisi.....	157
1. Doğanın İktisadi Değeri	157
Doğayı Değerleme Yöntemleri	162
Parasal Değerlemenin Sorunları	166
Dışsallıkların İçerilmesi	168
2. Sürdürülebilir Kalkınma	172
İlkeleri.....	174
Katkıları	183
Çelişkileri.....	187
3. Döngüsel Ekonomi	192
Yöntemleri	194
Açmazları	198
KUTU: Yeşil Büyüme Olanaklı mı?.....	202
4. Küçülme.....	203
Büyümenin Sınırları	205
Uygulama Araçları	208
KUTU: Gogol'un Paltosu.....	210
Eleştirisi	211
V. Bölüm: Tüketimin Siyasal Ekolojisi	215
1. Tüketimle Üretimin Karşılıklı Bağımlılığı.....	216
Kullanıma Karşı Tüketim.....	218
2. Tüketimi Kışkırtan Etkenler	221
Gösterişçi Tüketim.....	223
Kimliğin Oluşturulması	224
Diderot Etkisi.....	225

Teknolojik Yenilik	227
Görünmeyen Tüketim.....	229
KUTU: Sedef Dügme	232
3. Çöpün Ekolojisi	234
Çöpe Dönüşen Doğa	236
Plastik Yaşam	238
Atık Yönetimi.....	241
4. Alternatif Tüketim Pratikleri.....	245
Sürdürülebilir Tüketim	245
Atıkların Azaltılması	247
Yeşil Tüketim	249
Yaşam Tarzı Değişikliği.....	251
Tüketici Haklarının Kullanılması.....	257
5. Çevre Koruma Stratejisi Olarak Tüketim.....	259
Yurttaş Karşısında Tüketici	260
Ekolojik Siyasetin Bireyselleşmesi.....	264
“Ya Dışındadır Çemberin...”	268
Çağrılı Tüketiciler	271
VI. Bölüm: Ekolojik Örselenmeye Etik Yanıtlar	277
1. Etik Tutumlarda Merkezci Yaklaşımlar.....	279
İnsanmerkezcilik.....	279
Çevremerkezcilik	283
Merkezciliğin Yarattığı Sorunlar	287
2. Doğanın Etik Değeri.....	293
Araçsal Değer	293
İçkin Değer	297
Tekil Varlığın ve Ekosistemin Değeri.....	301
3. İnsan-olmayan Varlıkların Ahlaki İlgî Ehliyeti	307
Hayvanların Ahlaki Eşitliği	310
Ahlaki Yükümlülük.....	313
KUTU: Kocaoglan’dan Vekaletname	316
4. Değerden Haklara	318
Hak ve Ödev.....	320
Ekolojik Adalet	323
Kaynakça	331
Dizin	351

Sunuş

Elinizdeki kitabı, Ruşen Keleş ve Can Hamamcı ile birlikte yazarı olduğum, *Çevre Politikası*'nın sekizinci baskısının tükenmesi nedeniyle kaleme aldım. Daha altıncı baskı bittiğinde, Can Hoca, yeni baskı yerine yeni bir kitap yazmamı önermişti. Çünkü eski kitap ekleme ve güncellemelerle sistematığını yitirmekteydi. Araya giren işler izin vermeyince, iki baskı daha yapıldı. Sonra ben barış talep ettiğimiz için arkadaşlarımla birlikte Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden koparıldım. “Serbest akademisyen” olunca, üniversitedeyken yaptığım kamusal işler çok azalmasa da yeni kitabı yazmak için kararlılığım pekişti sanırım. Daha önemlisi, yazmak, dönemin koşullarında bir varoluş edimine dönüştü.

Yeni kitap, bölümlenmesiyle, kapsamıyla, içeriğiyle baştan başa yeni bir ürün. Bununla birlikte, I. Bölüm yeni sayılmaz, çünkü orada, daha önce bir derleme eserde “Doğa Toplum ve Yöntem” başlığıyla yayımlanan bir makalemi genişletip zenginleştirerek büyük ölçüde kullandım. O yayının ayrıntıları Kaynakçada yer alıyor.

Bu kitabı izleyen ikinci bir cilt de olacak. İkinci kitapta, çevre konularında uygulanan uluslararası, ulusal ve yerel politikalar, politika araçları, çevre yönetimi, ekolojik mücadeleler konuları yer alacak. İkisi, birbirlerini bütünleyecekler.

Çevre Politikası: Ekolojik Sorunlar ve Kuram adının da çağrıştırdığı gibi, bu kitapta ekolojik sorunların çok bileşenli, pek katmanlı nedenlerini, oluşum süreçlerini, karmaşık belirtilerini, toplumsal etkilerini, yeryüzünde yaşam bakımından sonuçlarını inceledim. Bu inceleme sırasında, çeşitli kuramsal yaklaşımların öne sürdükleri tezleri sorguladım. Ayrıca, üretim, tüketim ve etik bölümlerinde, çeşitli ölçeklerde önerilmiş ya da uygulamaya konmuş politikaları da ayrıntılı biçimde tartıştım. Bunların, ekolojik örselenmeye çare olma potansiyellerini eleştirel bir çözümlemeyle ele aldım.

Ekolojik tartışmalar, genellikle disiplinler arası bir nitelikte donanırlar. Konunun dal budak salan yapısıyla ilgili bir durum bu. Ben de kitaptaki tartışmayı, farklı farklı disiplinlerden gelen araştırmacıların bulgularını kullanarak, çapraz bağlarla derinleştirmeye çalıştım. Bölümlemeye uygun olarak, her bir bölümde bir adım öne çıkan bilimsel disiplinlerden de söz edebilirim. Birinci bölümde yöntembilim, ikincide tarih, üçüncüde biyoloji, ekoloji, kimya, jeoloji gibi fen bilimleri ve tıp, dördüncüde iktisat, beşincide toplumbilim, altıncıda da ahlak felsefesi, o bölüme renk verdi. Adı geçen alanları, siyaset bilimi ve siyasal ekoloji disiplinleriyle harmanlamaya çalıştım.

Kitabın, bölümlerini bir arada tutan yörüngesi ya da bütünlüğünü sağlayan ana izleği, toplumun doğayla etkileşim biçimleri. Her bir bölümde bu etkileşimin bir parçasına odaklanıyorum. İzlek yanında bütünleyici ikinci öge, kitabın boylu boyunca omurgasını oluşturan bakış açısı... Toplumsal yaşamın sürmesi iki koşula bağlı: doğa ve emek. İnsanlar doğanın sunduklarını emek güçlerini kullanarak dönüştürürler ve yararlı ürünler yaratırlar. Emegin doğayla ilişkisi, belirli bir toplumsal bağlamda biçimlenir. Kapitalizmde sermaye, kâr amacıyla emekle doğayı seferber eder. Başka bir anlatımla, kapitalizmin doğayla etkileşimi, hem doğayı hem de emeği,

böylece toplumsal yaşamı yıkıma sürüklemektedir. Demek ki, günümüz toplumlarında, kapitalist yapıları ve ilişkileri işin içine sokmadan toplumsal bağlamı açıklığa kavuşturamayız. Dolayısıyla da ancak o bağlama oturarak, ekolojik örselenmeyi kavrayabiliriz ve çözüm yollarını öngörebiliriz.

İki cilt olarak düşündüğüm kitap, üniversitedeyken üstlendiğim derslerde içerik kazandı. Diyeceğim, elinizdeki metni herhangi bir programda ders kitabı olarak okutmaya, okunmaya da uygun bir çerçeve ile oluşturduğum. Bununla birlikte, kitabı, çevre konularında bir uzmanlığı olsun olmasın, ilgilenen herkesin okumasına uygun bir dille yazmak için özellikle çaba harcadım. Tartışmanın iç içe giren çarklarının, dili yalınlaştırmayı güçleştiren sınırlarını aşmakta yer yer zorlandığımı itiraf etmeliyim. Umarım akademik dili kırmayı başarmışımdır.

Anlaşılmayı kolaylaştırmak için yabancı dillerden ödünç alınmış kavramları kullanmamaya özen gösterdim. Türkçe karşılıkları olanları benimsedim, olmayanlar için önerdiğim karşılıkları kullandım. İngilizcedeki bir kavramı öylece alıp metne iliştiirmek işin kolay yanı. Bunun, yabancı dil bilmeyen okuru, metinden söğütüğünü kestirmek zor olmasa gerek...

Gelelim, Sunuşun benim için en zevkli, teşekkür kısmına... Mülkiyeliler Birliği bahçesindeki aylık olağan öğle yemeklerinde yaptığımız tartışmalarla zihnimi açan Can Hamamcı'ya, II. Bölümü okuyarak önerilerini paylaşan Alâeddin Şenel'e, desteklerini arkamda hissettiğim, Fakülte'den otuz küsur yıllık arkadaşlarım Mehmet Yetiş'e, Bülent Duru'ya, derslerdeki değerlendirmeleriyle ve zor sorularıyla katkıda bulunan öğrencilere, "kitap bitti mi?" diye sık sık sorarak cesaretlendiren dostlara, kitabın editörlüğünü de yapan arkadaşım Elif Congur'a, Refik Tabakçı'nın şahsında, yayım aşamasında eli kitaba geçen, Imge Kitabevi Yayınları'nın emekçilerine teşekkür borçluyum. Zor zamanlara direnme gücü veren ge-

niş ailem ve kitabı yazdığım sürenin çoğunda ayrı ülkelerde ayrı düştüğümüz ama daima yaşama coşkum olan Özlem ve Dağlar için ne söylesem kısa kalır.

Aykut Çoban
Delft, 12 Mayıs 2020

Dizin

A

antroposen bkz. soninsan devri
araçsal değer 278, 281, 293-7, 298, 301, 304, 309
artık değer 58, 80, 81, 101, 159-60, 272, 273
artık ürün 62, 70-2, 74, 272
asit yağmuru 109-10, 137
astronot bakışı 100
atık 90, 103-4, 107, 111, 112, 113, 114, 125, 127, 135, 139, 145, 148, 165, 193-4, 198, 199, 200, 201, 204, 207, 208, 209, 217, 219, 234-49, 250, 265, 269
ticareti 243-4
toplayıcıları 244-5
yönetimi 241-3
ayrıca bkz. plastik
belediye katı atıkları 235-6, 241-3
ayırıştırma (decoupling) 202-3, 207

B

Batı 101, 211, 289-90
Biyoenerji 135, 139
Biyokütle 86, 87, 89, 90, 119, 139
biyosferik eşitlikçilik 290-1, 307
büyük varlık zinciri 280-1

C

canlımerkezcilik 279, 283, 309

Ç

çevre 53
çevre kirliliği 107, 126, 131, 138, 145, 205, 253, 282
çevremerkezcilik 31, 279, 283-4, 286, 287, 288, 290, 291, 292, 293, 326
çölleşme 15, 65, 113
çöp bkz. atık

D

değişim değeri (Değer) 158-60, 272
dışsallık 127, 168-9, 170, 171, 197, 206, 210
dirimsel (biotic) topluluk 284-5, 286, 302, 304, 313-4
doğa
deneyimlediğimiz 16-8, 28, 31, 33, 37, 39, 47, 52
düşmanlaştırılan 19-20, 288
el değmemiş 21, 49
içrek 31-5, 37, 39
yasa ve süreç olarak 26-32, 42, 45, 46, 47, 51, 52
doğal çevre 17, 26, 56, 128
doğasızlaştırma 35, 36
doğasız siyaset 50-2, 55
doğrusal ekonomi 193-4
Doğu 101, 289-90
döngüsel ekonomi 157, 192-202, 214
dönüştürüm (recycling) 90, 193, 196-7, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 209, 228, 235, 236, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 246, 247-9

E

ekoloji 56
ekolojik ayak izi 107, 163, 164, 165, 166, 203, 209, 237
ekolojik adalet 142, 153, 174, 229, 322, 323-4, 327, 328
bölüştürücü adalet 325
katılımcı adalet 325

tanınma adaleti 325
kuşaklar arası adalet 175, 176, 177, 190, 191, 324-5
türler arası adalet 326, 327
ülkeler arası adalet 174, 175, 189, 191, 209, 325
varlıklar arası adalet 315, 325, 326, 327
ekosistem hizmetleri 157, 161, 162, 166, 167, 170, 207
emek 12, 23, 24, 37, 50, 68, 71, 72, 80, 91, 102, 124, 130, 133, 142, 143, 155, 157, 158, 159, 160, 171, 196, 201, 213, 221, 245, 265, 273
etkinliği 38, 47, 50, 52
süreci 23, 80, 123, 142-3, 153, 221
üretkenliği 70, 72, 79, 80
gücünün yeniden üretimi, 124, 143, 146-8, 150, 153, 154, 273
enerji 30, 35, 83, 85, 86, 87, 88, 89-90, 97, 104, 105, 107, 117, 118, 125, 128, 131, 135-142, 145, 150, 163, 165, 168, 182, 186, 189, 193, 196, 199, 200, 201, 202, 204, 210, 219, 228, 230, 231, 237, 241, 249, 265

F

fracking (suyla kırma) 133, 138
freeganizm 252-3

G

gelecek kuşaklar 173, 175,
176, 177, 181, 189, 190,
192, 246, 324-5

H

hava kirliliği 29, 67, 83, 87,
109-10, 118, 125, 127,
137, 140, 144, 145, 149-
51, 152, 241
hismerkezcilik 279, 311-2
honeyland 319

I

içkin değer 166, 279, 283,
293, 297-302, 303, 304,
307, 309-10, 313, 314,
315, 320
içrek değer 298, 310, 311
ikicilik 21-4, 25, 51, 56, 97,
160, 281, 288, 290, 292
iklim değişikliği 29, 30, 55,
83, 87, 103, 113, 137, 139,
140, 141, 151, 181, 187,
206, 238, 247, 269
insanbiçimcilik 20, 159
insanmerkezcilik 31, 96, 189,
279-82, 283, 285, 286,
288, 289, 290, 292, 310,
326
insansız doğa siyaseti 49-50,
55
iyioluş (wellbeing) 107, 126,
146, 204, 305, 306, 315,
323, 325, 327

K

kahçı organik kirleticiler 108,
179
karşılıklı bağımlılık 48, 302,
303-5, 306, 307, 322
katranlı kum 137, 138
kapitalosen bkz.
sermayeleşenyeni devir
kendini gerçekleştirme 305-7,
326
kentleşme 23, 84, 95, 117,
118, 126-30
kır 17, 18, 21, 26, 74, 91, 125,
126, 127-8, 136, 236
kirleten öder 169
kullanan öder 170
kullanım değeri 158-9, 160,
163, 166, 167, 192, 193,
195, 217, 220, 237, 272,
273
küçülme 157, 203-5, 207-14

M

Malthus'un nüfus ilkesi 32, 33,
40, 120-1
merkezsiz düşünüş 292-3
metabolik yarılma 136

N

nüfus 24, 63, 64, 77, 85, 89,
101, 103, 110, 117, 118-
23, 125, 126, 128, 149,
151, 164, 166, 205, 206,
235, 236, 291, 292

O

ozon kirliliği 108, 109, 127
ozon tabakasının incelenmesi 95,
108, 165, 179, 206

Ö

ötrofikasyon 111, 249
özdeşleşme 305-7

P

plastik 52, 108, 196, 200, 219,
236, 238-41, 243, 244,
248
mikro plastik, 239-40
biyoplastik, 240

S

sade yaşam 251-2, 255
sanal su 110
sanayi 4.0 130-1
sanayileşme 41, 80-4, 85, 86,
95, 117, 186
sera etkisi 29, 86, 87, 137,
141, 168, 232, 242, 267
sermayeleşenyeni devir 96-9
sıfır büyüme 205-8
siyasal ekoloji 12, 56-8, 59,
133, 157, 215
su kirliliği 84, 90, 109, 110-2,
116, 127, 140, 165, 241
su kıtlığı 110
su sıkıntısı 87, 110
sürdürülebilir kalkınma 157,
172-92, 203, 207, 208
göstergeleri 186-7, 188
hedefleri 96, 185-6, 190

ilkeleri 173-183

sürdürülebilir tüketim 245-7,
257

T

teknoloji 24, 80, 91, 97, 117,
124-135, 137, 173, 201,
203, 227-9, 231, 248, 282,
286-7, 291, 303
biyoteknoloji 132

temiz teknolojiler 131
toplumsal bağlam 12, 13, 35,
41-2, 47, 101, 105, 118,
134, 214, 290, 329

toplumsal cinsiyet 34, 58, 97,
123-6, 185, 188, 324, 325
toplumsal inşacılık 42-7, 50, 52
toplumsal metabolizma 50, 87-
91, 163, 166, 201, 204

toprak etiği 285-6, 303, 304
toprak kirliliği 90, 109, 111,
112-4, 115, 127, 140, 165,
239, 242

Ü

üretim tarzı 23, 48, 50, 59-60,
70, 76, 77, 79, 83, 84, 87-
90, 91-2, 93, 99, 117, 212,
268

V

veganlık 252, 255

Y

yapılı çevre 17, 26, 45, 53-4,
55-6, 128

yaşamın öznesi 310-1
yavaş şiddet 114-5
yenilenebilir enerji 131, 135,
139-40, 141-2, 199, 228
yeşil ekonomi 185, 202-3, 204
yeşil tüketim 249-51, 253,
255, 268, 271, 272, 273

Aykut
Çoban

ÇEVRE POLİTİKASI

Ekolojik Sorunlar ve Kuram

Çevre Politikası: Ekolojik Sorunlar ve Kuram, toplumun doğayla etkileşimlerinin yöntembilimsel, tarihsel, sınıfsal, iktisadi, siyasal, kültürel ve etik yönlerini bir arada ele alan kapsamlı bir tartışma sunuyor okura.

Aykut Çoban ekolojik sorunların çok bileşenli nedenlerini, farklı toplum kesimleri için eşitsiz etkilerini ve doğadaki canlı-cansız varlıklar bakımından sonuçlarını inceliyor. Dahası, iktisadi üretim, bireysel tüketim ve etik alanlarında öneriler getiren politika yaklaşımlarını, ayrıntılı biçimde değerlendiriyor. Sürdürülebilir kalkınma, döngüsel ekonomi, küçülme politikaları, çevreci yaşam tarzları, yeşil tüketim pratikleri, ahlaki tutum ve davranış değişiklikleri seçeneklerini mercek altına alıyor. Bu gibi politika yaklaşımlarının, ekolojik örselenmeye çare olma potansiyellerinin niçin zayıf ve yetersiz kaldığını araştırıyor. Böylece de ekolojik sorunların çözümlerinin, nerede aranması gerektiğini gösteriyor.

imge.com.tr

ISBN 978-975-533-951-1

9 789755 339511

facebook.com/imge.yayinlari

instagram.com/imgekitabevi

pinterest.com/imgekitabevi

twitter.com/imgekitabevi